
Ateneu Barcelonès

TERTÚLIA DITIRÀMBICA
sobre **TEMES HUMANS**

FILOSOFIA CASUAL
a partir de **PEL·LÍCULES,**
GRAFISMES o DISPARADORS
ESTRANYS

TEMA 22: Botxins. Fenomenologia de l'assassinat institucional. Llibertat radical vs banalitat del mal.

De la mà de la sàtira social de Luís García Berlanga El verdugo (1963), amb torna de la cançó de Javier Krahe La hoguera (1980).

Xavier Cabús

Ara que podem veure en viu i en directe els assassinats que, amb el recolzament de l'Estat, s'estan produint a Minessota, comparables als que es produeixen a l'Iran, o les execucions, sense acusació ni judici, que hem pogut veure de llanxers veneçolans fins fa pocs dies, és moment de

repensar la figura del botxí —l'inductor/a i l'executor/a, ambdues peces necessàries per al crim d'Estat, que en ambdós casos són alhora persona i personatge.

Des de la perspectiva de la persona, com exposo més avall, la categoria a examinar seria la *llibertat radical* subjacent a tota tria humana, tal com la va argumentar Sartre. Des de la perspectiva dels personatges, i de la institució a qui representen, la categoria és *la banalitat del mal*, tal com la va descriure Hanna Arendt.

Un assaig on aquestes dues cares es confronten amb traça d'obra mestra és la pel·lícula de Luís García Berlanga *El verdugo* (1963), filmada en ple franquisme, quan la pena de mort a Espanya estava vigent, i que, amb l'humor negre en què Berlanga és mestre, aconsegueix una crítica radical precisament enfrontant persona / personatge / institució.

La pel·lícula, a més, interessa pel moment en què va produir-se, senyer quant a la crítica contra la pena de mort, que recull fets cabdals per al tema que ens ocuparà:

Sense anar més lluny, tres fets esdevinguts al mateix any 1963:

—El sistema penitenciari franquista va fer executar al garrot vil, a mans de botxí, els anarquistes Francisco Granado i Joaquín Delgado, acusats i condemnats, mitjançant proves prefabricades, d'uns atemptats sense víctimes contra la *Dirección General de Seguridad*. Anys després els seus veritables autors se'n declararien responsables, provant sense pal·liatius la iniquitat de l'execució.

—En el mateix any Hannah Arendt havia publicat *Eichmann a Jerusalem. Un informe sobre la banalitat del mal*, el reputat treball que analitza el genocidi nazi dels jueus des de la perspectiva funcional dels seus i les seves perpetradors/res —el botxí com una peça més d'un sistema burocràtic.

—Finalment, també al 63, la pel·li de Berlanga que ens farà d'introducció va ser presentada a la *Mostra de Venècia*. A *El verdugo* passa que la víctima no és només la persona executada, sinó el propi executor, obligat per biografia proletària i per temperament conformista a consumir un crim d'Estat a contracor —que, malgrat tot, durà a terme.

Cal situar-se a l'època en què l'existencialisme de Sartre encara provava de pair la culpa del col·laboracionisme francès amb els i les nazis, proclamat la llibertat radical de l'ésser humà —la condemna dels homes i les dones a ser lliures— i, doncs, la responsabilitat radical d'aquelles persones que volien emparar els seus crims en la conscripció externa per l'ocupació alemanya —i, en general, de totes aquelles que proven de justificar la pròpia immoralitat per la pressió del medi, o de les que, quan tenen al davant la presència del mal, desvien la mirada.

Camus, per part seva, a l'any 57 havia publicat les *Reflexions sobre la pena de mort*, on desmuntava la idea que la llei fa la justícia, bo i titllant els ajusticiaments d'assassinats ritualitzats, pitjor que qualsevol assassinat personal, perquè no són actes de passió, sinó actes freds, premeditats i administratius, que converteixen la llei en la consumació del crim.

Les persones defensores de la justícia punitiva —culminada en l'anomenada *pena capital*— solen recolzar-se en la idea que *la societat ha de defensar-se dels i de les criminals*. Atesa, però, la immoralitat intuïda en el propi acte d'assassinar a sang freda, aquestes mateixes benpensants tot i justificar els i les jutges que han signat la condemna, sovint fan recaure xacra moral en la persona botxina —i per això aquesta s'amaga en l'anonimat quan no darrere una caputxa negra, mentre que aquelles mai no han de fer-ho. Aquesta sembla una inversió curiosa, gairebé infantil, si es comprèn que la mà executora és purament instrumental i, doncs, intel·lectualment innocent, perquè, justificada la revenja social, en ella no pot

recaure culpa del possible error judicial de qui hagi pres la decisió —la manera en què la persona botxina s'autojustifica, d'altra banda, per llevar la vida a un ésser humà com algú que compleix la seva feina en ajut de la justícia, alhora que els i les jutges dicten sentència sense haver d'executar mai elles mateixos, cosa que, moralment, també les exonera, perquè l'execució efectiva recau en l'Estat, que pot indultar o no.

Aquí ens interessarà bàsicament la figura de l'escorxador/a —agafo prestada la paraula que designa al carnisser/a, perquè des de la perspectiva dels animalistes la fredor burocràtica que acompanya *la banalitat del mal* encara cobra una presència més sinistra: Arendt parlava de víctimes humanes, amb reconeixement moral; l'animalisme denuncia que els animals, tot i que éssers sensibles i sofrents com nosaltres, no són reconeguts plenament com a subjectes morals, cosa que fa la banalitat del mal encara més profunda —però aquest serà tema per a un proper debat.

En la mateixa perspectiva, un soldat de lleva forçosa no només és obligat per l'Estat a posar en perill la seva vida i integritat física, sinó que és obligat a convertir-se en assassí. En botxí dels enemics. Un trist destí —el pitjor imaginable,

perquè destrueix necessàriament tota innocència—, que ha estat tradicionalment reservat en exclusiva als mascles de l'espècie.

Quin és el tast moral dels assassins/es americans/es, per posar un exemple recent, obligats com a soldats/des que són, quan executen fredament persones — sota l'acusació de narcotraficants veneçolans— que circulen en llanxa a mar obert, lluny de tota jurisdicció, sense judici ni proves? Què els/les diferencia d'Eichman, a ells/elles o als i les polítics/ques que els/les comanden? Són monstres demoníacs/ques de qui ens hem d'horroritzar? Són subjectes menyspreables des de la perspectiva de la llibertat radical que acompanya la voluntat en qualsevol dels nostres actes, tal com ens va il·lustrar Sartre? Són simples buròcrates executors/res d'ordres rebudes? I com a funcionaris/ies obedients, mereixedors/es d'una medalla, si han executat correctament la comesa encomanada pels seus/seves superiors/es jeràrquics/ques? —un Premi Nobel de la Pau, acompanyant en Trump?

Des de la perspectiva d'Arendt, la burocratització del mal el fa digerible: quan el mal es fragmenta en tasques administratives, sembla menys real i més “acceptable”. Cosa que normalitza el/la perpetrador/a: persones aparentment “normals” poden cometre crims enormes, i l'obediència i el conformisme implicats en seguir ordres, regles i procediments pot substituir el judici moral personal. Així és com s'explica la possibilitat del genocidi jueu —tal com explicaria la possibilitat, més actual, del genocidi palestí—. Cosa que no disculpa Eichmann; al contrari, la tesi d'Arendt és

que **era culpable precisament perquè va renunciar a pensar i a jutjar**. Que és el mateix que dirà Sartre.

Una tesi inquietant perquè suggereix que qualsevol societat, si normalitza l'obediència cega i anul·la el pensament crític, pot generar crims massius sense necessitat d'odi explícit. Tots/totes som botxins/botxines en potència.

Llavors, portant el mateix argument una passa més enllà, cal dir: la pena de mort és un crim repetit sostingut en el temps i, per tant, un crim massiu. Per desgràcia per a la humanitat, continua en vigor a molts països, com l'Àrab Saudita, la Xina, els EUA, Egipte, els Emirats Àrabs Units (Abu Dhabi, Dubai...), l'Índia, l'Iran o el Japó... i així fins a 92 països.

En totes aquestes societats el mal prospera no per odi, sinó per desig de normalitat —ens horroritzem dels camps d'extermini nazis i, alguns i algunes, de l'extermini dels palestins; però la mort és un fet personal i intransferible, i tant d'horror ens hauria de fer l'assassinat institucional d'una persona, com l'assassinat de milers—. En general, el que passa és que, mentre no ens toqui —mentre passi a altres països, per exemple—, mirarem tots/tes en una altra direcció.

O, directament, ens en delectarem, com quan l'execució era —i encara ho és arreu— un espectacle públic —i llavors, amb sorna, les diverses formes d'ajusticiament poden ser considerades com a formes artístiques, a l'estil en què Thomas de Quincey va escriure *L'assassinat considerat com una de les belles arts* (1827), en una sàtira similar a la de Javier Krahe en la cançó *La hoguera* (1980) que, com el mateix Berlanga, entra en l'humor negre per denunciar amb el riure el pitjor dels horrors, posant en escac i mat la *mauvaise foi* generalitzada, que tant ens hauria de recar. [Tant d'espectacle hi ha en la mort aliena que alguns estudis xifren en 18.000 de mitjana els assassinats simulats que un/a jove ha contemplat en audiovisuals als EUA abans d'arribar als 18anys].

I tornant a l'assassinat institucionalitzat, El catàleg de formes que descriu Krahe a la seva cançó <https://www.youtube.com/watch?v=8P-uzxE7rDg> és molt viu:

EUA utilitza principalment la cadira elèctrica i la injecció letal. Xina, Corea del Nord, Somàlia o Vietnam es decanten per l'execució. El Japó, Singapur i els països musulmans on hi ha pena de mort, prefereixen la forca. En el cas de l'Àrab Saudita s'utilitza, juntament amb la forca, la decapitació...

El verdugo, déiem, es va presentar a la *Mostra de Venècia* al mateix temps que *Granado i Delgado* eren executats per Franco al castís garrot vil. Essent una sàtira ferotge de la pena capital i del paper del botxí com a funcionari obedient, el fet que el règim executés els anarquistes gairebé simultàniament va fer que la pel·lícula fos llegida com una acusació al franquisme. Efectivament, en la representació, magistral de la persona que habita darrere el personatge del botxí, amb que Berlanga ens il·lustra, s'hi denuncia l'existència d'un funcionari de l'Estat, amb sou, plaça, jerarquia i jubilació — una estampeta del Règim—, que era una figura socialment marginada però jurídicament necessària, de manera que l'Estat, bo i legalitzar l'assassinat, delega l'acte en algú a qui menysprea. I el protagonista resultarà ser botxí a contracor — però el sistema no necessita botxins/nes convençuts/des, només botxins/nes funcionals; que acotin el cap davant les regles, i executin.

És llavors, com apuntàvem, que el mal prospera no per odi, sinó per desig de normalitat. I que un Estat pot matar sense odi visible si aconsegueix que ningú se'n senti responsable. O fent veure que l'únic/única responsable és qui ha accionat el garrot vil i ha propiciat la ganyota de l'ajusticiat. La *mauvaise foi* —fer sempre veure que *la cosa no va amb mi...*

D'això cal discutir.

